3. Гайденко П. Философия жизни // Философская энциклопедия. – М.: Советская энциклопедия,1970. – Т.5. – С. 349–351.

4. Єфремов С. Історія українського письменства [1919-1924]. – Вид. 4-е. – Т.2. – Фотопередрук. – Мюнхен, 1989.

5. Екзистенціалістська модель в теорії літератури // Слово. Знак. Дискурс: Антологія світ, літ.-крит. думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. – Львів: Літопис. 2002. – С.324–326.

6. Жулинський М. Щоденник Володимира Винниченка // Київ. – 1990. – №9-11. – С. 88–90.

7. Лащик Є. Винниченкова філософія щастя // Філософська думка. – 1998. –№1. – С. 136–155.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Негодяєва Світлана Анатоліївна – кандидат філологічних наук, асистент кафедри української літератури та методики її викладання Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: проблеми сучасного літературного процесу.

ВОЛОДИМИР ВИННИЧЕНКО ПРО РОСІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ ТА КУЛЬТУРНИЙ КОЛОНІАЛІЗМ (ПОЧАТОК ХХ ст. – 1921 р.)

Віталій ОГІЄНКО (Київ)

У світовій гуманітарній науці широкої популярності набули постколоніальні студії. Інструментарій постколоніальних студій застосовується не тільки щодо суспільств "після колоніалізму", а й періоду зародження та розвитку такої системи відносин "метрополія –колонія", що отримала назву колоніалізму.

Історики розходяться в думках щодо того, чи прийнятно та продуктивно застосовувати колоніальну парадигму стосовно України в складі Російської імперії, і чи розвиток України був прискорений завдяки контактам із Росією, чи навпаки, затриманий внаслідок політичної залежності від неї. Тут не місце долучатися в дискусії з цього спірного питання, яке знайшло розкриття на сторінках книжок А. Міллєра, С. Єкельчика, О.Мотиля, Р. Шпорлюка, Є. Томпсон [9; 8; 10;12; 11].

Водночас, говорячи про початок ХХ століття – період активного творення української національної ідентичності – важко не погодитися із тим, що в цей час в Україні існував певний антиколоніальний дискурс, створений та підтримуваний діячами українського національного руху. Вважається, що він був слабким і маргінальним. Проте, для того щоб це докладніше з'ясувати, необхідно простежити, як антиколоніальна тематика була подана в українському національному русі, що українська інтелігенція мала на увазі під терміном "колоніалізм".

Початок вирішенню цих питань поклав у своїй статті канадський історик С. Величенко, зосередившись на окреслених вище аспектах

колоніальної парадигми в текстах М. Яснопольського, Ю. Бачинського, М. Порша та М. Стасюка [1. с. 300–345].

Ми, по суті, у цій статті спробуємо продовжити здійснений С. Величенком аналіз на прикладі текстів, автором яких є Володимир Винниченко – успішний на початку XX ст. письменник, революціонер, голова Генерального Секретаріату УНР та голова Директорії УНР.

У творчій та політичній спадщині В. Винниченка ми не знайдемо товстих політичних чи економічних трактатів із посиланнями на класиків політекономії та марксизму та розлогих політичних програм революційних перетворень. Утім, В. Винниченко є автором багатьох високохудожніх оповідань, романів, п'єс, які захоплювали уяву сучасників, проникливих і водночас наївних мемуарів, талановитих публіцистичних статей, що і в нинішнього читача викликають співчуття, та, нарешті, політично-філософського тритомника "Відродження нації", що вважається одним із найґрунтовніших і найглибших синтез Української революції 1917-1921 рр.

Ці тексти, беручи до уваги, велику популярність Винниченка-письменника, його задіяність в українському національному русі, безперечно. віддзеркалюють не лише його світогляд, а й допоможуть зрозуміти тогочасні процеси, що циркулювали в надрах українського суспільства, зокрема ті, що стосуються питань, винесених нами в заголовок статті. Крім цього, сама специфіка текстів уможливить поглянути на розглядувану проблему не з погляду економіки, а політики й культури. Безперечно, такий погляд був ближчий для переважної більшості української інтелігенції, що не обтяжувала себе студіюванням класиків політекономії.

Тому оцінка В.Винниченком певних дій, сюжетів, зокрема таких, що здійснюють підтримку політичної й культурної влади-гегемонії метрополії над українською національною спільнотою, є центральним у цьому дослідженні.

Нижня хронологічна межа статті визначається закінченням Української революції та одночасно з нею й остаточної еміграції В. Винниченка на чужину.

Услід за А. Міллером, що розглядав українсько-російські стосунки в контексті боротьби та взаємодії проекту «великої російської нації» та українського національного проекту, я вважатиму В. Винниченка членом українського національного руху, який докладав зусиль до розбудови цього проекту й створення такого образу української національної спільноти, що, по-перше, був би привабливим для нових адептів, а по-друге, орієнтувався на місцеву специфіку та достатньою мірою відрізнявся від «проекту великої російської нації», який у різних конфігураціях передбачав уведення українського простору у свій символічний простір та асиміляцію українців,

як тих, що вже набули національної ідентичності, так і маси селян, яких процес націоналізації мало торкнувся [9, с. 31–51].

Важливо також пам`ятати, що український національний рух був складовим загальноросійського демократичного руху, та здебільшого не усвідомлював себе поза демократичним і соціалістичним контекстами.

Якщо існування та розвиток двох національних проектів у XIX ст. ще не повністю відкидали можливість інтеграції українського національного проекту до російського, то з утворенням українських політичних партій, що ознаменувало собою взяття на озброєння українським рухом політичних вимог, така альтернатива почала сходити нанівець.

Український національний рух остаточно долучився у протистояння з тими силами, що відмовлялися визнати його окремішність і право на вільний культурний та інший розвиток. Пропагування українцями антиколоніальних ідей, я розглядаю як відповідь на російський культурний колоніалізм, та як один із прийомів ідеологічної боротьби членів українського національного руху проти великоросійського, яка проходила по лінії звинувачень у сепаратизмі та націоналізмі українців, з одного боку, та великодержавному шовінізмі росіян, з іншого.

1913 року вже знаний письменник та визнаний лідер української соціал-демократії В. Винниченко написав статтю «Відкритий лист до російських письменників», у якій закинув російським письменникам незнання ними українських реалій та тривіалізацію української національної ідентичності, що полягала в зображенні українців відповідно до наявних у російському суспільстві стереотипів, що часто мають зневажливий характер[7, с. 35–39].

Цікаво, що між цією статтею В.Винниченка можна провести паралель із книгою Е. Саїда "Орієнталізм", з якої власне беруть початок антиколоніальні студії. Як і Е.Саід, В. Винниченко помічає, за словами Є. Томпсон, що "... тривіалізація колонізованих народів була одним із способів їх підкорення, класифікуючи їх як таких, яким чогось бракує, не таких позитивних, як їхні поневолювачі..." [11, с. 28]. В.Винниченко викриває шаблонний образ "Малоросії" у творах російських письменників, її незмінну структуру за будь-яких обставин. Із талантом та іронією він так описує зображення російськими письменниками типового персонажа із України: "Всегда и всюду "хахол" – немного глуповат, немного хитроват, непременно ленив, меланхоличен и порой добродушен. О других свойствах человеческой психики у "хахлов" из этих рассказов совсем не слыхать. Более тридцати миллионов их, а такая удивительная неподвижность и односторонность развития. Что ни фигура, то либо мешковатый дурак, то придурковатый лентяй, либо ленивый пройдоха. И редко-редко это – недалекий, сентиментальный, не злой простак, вроде "хахла" М. Горького [7, с. 36].

Причому, такі культурні практики та наративи він протиставляє українському національному рухові, який, на його думку, продовжує успішно їм опиратися.

На переконання В. Винниченка, практика культурного колоніалізму щодо українців тривала й після Лютневої революції, Жовтневого перевороту та початку Громадянської війни в Україні.

У романі «Між двох сил», написаному В.Винниченком на початку 1919 р., він зображує більшовиків справжніми україножерами, які вимагають говорити з головними персонажами твору – свідомими українцями – російською мовою та нищать портрети Шевченка. Як бачимо, звертання автора до двох таких «класичних» сюжетів із набору українофобства демонструє, що він якісно не відрізняв більшовиків, через властиву їм негацію національного питання загалом та українського зокрема, від ширшого загалу російського суспільства. Інша річ, що саме більшовики стали персонажами роману та однією із тих двох сил, між якими й самому Винниченку довелося і вибирати й лавірувати.

Безперечно, В. Винниченко був розчарований національною політикою більшовиків, що показує у "Відродженні нації". Разом з тим демонстративно декларує лояльність до їх економічних та аграрних реформ, заявляючи що "чим "лівіший" буде соціально-політичний режим на Україні, тим більше він буде сприятливий для національного відродження нашого народу" [4, с. 499]. Відмовляється він також від власної ідеї трудових рад на користь впровадження інституту рад та диктатури пролетаріату [4, с. 189]. Можна припустити, що ці питання не були для нього принциповими, адже В.Винниченко завжди сповідував досить радикальні соціальні погляди, і тепер цей радикалізм відкрито вийшов нагору. Він прийняв ідею світової комуністичної революції, яка досить органічно вплелася в його, за словами І.Лисяка-Рудницького, есхатологічне сприйняття марксистської доктрини.

Інша річ – національне питання. Воно для В. Винниченка стояло поза межами поступок, бо за своєю суттю та в очах діячів українського національного руху, в тому числі і В. Винниченка, його вирішення означало передусім створення умов для вільного розвитку національної ідентичності та уникнення асиміляції з боку колишньої імперії. У цьому полягала його знаменита "чесність із собою" – не зраджувати своїй національній ідентичності й надалі відстоювати як і п`ять або десять років тому український культурницький національний проект без будь-яких компромісів.

Винниченко не сумнівався, що як і п`ять та десять років тому російський націоналізм протистоїть українському [4, с. 237], коли одна національна ідентичність пануючої нації чи імперії визнається єдино правильною, а всі інші – шкідливими та загрозливими [4. с. 336]. Не засліплювала його і риторика "пролетарського інтернаціоналізму" чи "класової солідарності трудящих", адже він, досвідчений революціонер,

інтуїтивно відчував подібність звинувачень у сепаратизмі за царських часів і нападках, на зразок, того, що "хохлацький" націоналізм роз'єднує єдиний руський пролетаріат"[3, с. 268].

На підтвердження свого здогаду В. Винниченко у «Відродженні нації» наводить низку аргументів. Він повторює поширене тоді звинувачення більшовиків в експропріації українського збіжжя заради забезпечення центральних "пролетарських" регіонів Росії продуктами харчування. Із контексту зрозуміло, що його обурює не тільки сам факт вилучення, а й те, що з українською стороною ніхто не порадився з цього приводу, її просто зігнорували цілком у стилі колоніальної політики Російської імперії.

Декрет ВЦВК від 1 червня 1919 р. "Про об'єднання Радянських республік Росії, України, Латвії, Литви, Білорусії для боротьби з світовим імперіалізмом" він порівнює із іншими "федеративними" проектами – гетьманським та "чорносотенними", відмічаючи схожість між ними в генеральній меті впровадження, засобах утілення та наголошуючи на розмитості й нечіткості повноважень України та ступені її суверенності в цьому федеративному договорі [4, с. 306]. Український радянський уряд постає тут безвладною маріонеткою, що не керує, а радше контролює.

У книзі він намагається словом переконати більшовиків демонтувати вибудовану ними колоніальну систему управління та реформувати КП(б)У й радянський український уряд, надавши їм повноважень дійсно національного представництва.

Винниченко риторично запитує, хто знає, коли б більшовики своєю політикою не відвернули від себе українських соціалістів, то замість того, щоб воювати із ними в Україні, спільними зусиллями можна було допомогти угорській революції і тим самим сприяти утвердженню соціалістичного ладу в Європі [3, с. 302].

Уже під час спроби повернення в Україну в “Докладній записці ЦК РКП” 9 червня 1920 р. В.Винниченко просить здійснити такі заходи, які, на його думку, повернуть довір`я до більшовиків національно свідомих українців: опублікувати від імені Українського і Російського Радянських урядів спростування заяв емігрантської української, польської й єврейської преси про фіктивність УРСР; видати постанови про поширення на території України таких інститутів виконавчої влади, як Раднарком та комісаріати, з відповідними повноваженнями, аналогічними російським; усунути вияви ігнорування центральними органами влади, комісаріатів УРСР, що полягають у безпосередньому налагодженні зв’язків комісаріатів РРФСР з губернськими, повітовими і т. д. установами в Україні; сприяти більш активному залученню до господарського життя місцевих сил; докласти зусиль до пришвидшення початку роботи комісії з вироблення федеральної конституції; поповнити персональний склад “керівного центру України” 3–4 партійними членами, відомими своїм щирим і твердим ставленням до принципу федерації”; відмовитися від кадрової політики призначення

партійних та радянських працівників "без відома і згоди керівного українського партійного центру ЦК КПУ" [5, с. 432–434].

Звичайно, більшовики на фоні встановлення своєї влади в Україні відкинули цей своєрідний ультиматум, написаний у доволі викличній формі, хоча й популярним українським політичним діячем, проте вже не здатним впливати на реальну політику. У відповідь В.Винниченку довелося повернутися на еміграцію.

Він так і напише у звіті ЗГ УКП, що вимоги "фактичної, а не фіктивної незалежності України" з реальною політикою більшовиків на будівництво "єдиної і неділимої" поєднати не можна [5, с. 479]. Отже, В. Винниченко вирішив свою дилему, яка не давала йому спокою - "відмовитися бути щирим українцем і тоді бути революціонером" чи "вийти зовсім з революції й тоді можна бути українцем", як і тисячі інших учасників Української революції на користь другого варіанту [2, с. 103].

Щоправда, треба відзначити, що боротьбисти та укапісти цю дилему вирішили у свій спосіб, влившись до КП(б)У та отримавши натомість певні важелі впливу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Величенко С. Питання російського колоніалізму в українській думці. Політична залежність, ідентичність та економічний розвиток // Схід–Захід. – Випуск 13–14. – 2009. – С. 300–345.

2. Винар Л. Рецензія на: Винниченко. Щоденник. 1911-1920/ Канадський ін-т укр. Студій. – Едмонтон; Нью-Йорк, 1980. – 499 с. // Український історик. – 1982. – № 1-2. – С. 103–105.

3. Винниченко В. Відродження нації/ Історія української революції. Март 1917 р. – грудень 1919 р.. – К. ; Відень : Дзвін, 1920. – Ч. 2. – 328 с.

4. Винниченко В. Відродження нації: Історія української революції. Март 1917 р. – грудень 1919 р.. – К. ; Відень : Дзвін, 1920. – Ч. 3. – 535 с.

5. Винниченко В. Докладна записка ЦК РКП // Солдатенко В.Ф. У пошуках соціальної й національної гармонії: Ескізи до історії українського комунізму / НАН України; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса. – К.: Світогляд, 2006. – С. 432–434.

6. Винниченко В. Справоздання подорожі на Україну// Володимир Винниченко. Публіцистика. Нью-Йорк-Київ. – 2002. – С. 467– 480.

7. Выннычeнко В. Открытое письмо к русским писателям // Володимир Винниченко. Публіцистика. Нью-Йорк-Київ. – 2002. – С. 35–39.

8. Єкельчик С. Імперія пам'яті. Російсько-українські стосунки в радянській історичній уяві. – К., 2008. – 304 с.

9. Миллер А. "Украинский вопрос" в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX в.). – СПб., 2000. – 260 с.

10. Мотиль Р. Підсумки імперій: занепад, розпад і відродження. – К., 2009. – 200 с.

11. Томпсон Є. Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм. — К., 2006. – 368 с.

12. Шпорлюк Р. Імперія та нації (з історичного досвіду України, Росії, Польщі та Білорусі). – К., 2000. – 354 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Огієнко Віталій Іванович – кандидат історичних наук, головний спеціаліст Українського інституту національної пам'яті.

Наукові інтереси: український націонал-комунізм, ґенеза українського національного руху в XIX – початку XX ст., проблематика "історичної пам'яті" в Україні та світі.

ВИННИЧЕНКІВ КОНКОРДИЗМ

Володимир ПАНЧЕНКО (Київ)

У статті обгрунтовано генезу конкордистської теорії Володимира Винниченка. Висвітлено основні правила конкордизму митця.

Ключові слова: тема щастя; цілісна людина; ідея чесності з собою; генеза конкордистської теорії; правила конкордизму.

The article is devoted to the genesis of V. Vynnychenko's theory of concordism and to the main rules of artist's theory.

Key words: happiness, entire person, the idea of the honesty with ownself; genesis of concordism theory; the rules of concordism.

Філософсько-етичний трактат Володимира Винниченка «Конкордизм» – це його «книга книг», що мала стати підсумком тривалих, довжиною в кілька десятиліть, роздумів письменника про сенс *щастя* і способи його досягнення. На останній сторінці трактату, опублікованого 2010 року Т. Гундоровою [1], автор указав час роботи над ним: 1938–1945. Але в самому тексті трактату є згадки про «Додатки до конкордизму» та матеріали, що пропали під час війни (це позбавило Винниченка, як він зазначає, можливості робити посилання на використані джерела). Напевно, це означає, що заготовки «Конкордизму» були у В. Винниченка задовго до 1938 р., просто настав момент, коли давно обдумані ідеї постали в систематизованому вигляді.

Тема *щастя* – генеральна у творчості письменника. Конкордизм же – це Винниченкова наука про щастя, його проповідь рівноваги, погодження сил (поняття «гармонія» В.Винниченко уникав, оскільки вважав, що гармонія – то цілковите *злиття* складників; йому ж ішлося про самодостатність кожного з них).

Перші проблиски майбутньої теорії конкордизму з'явилися ще в ранніх оповіданнях Винниченка. Тільки починалося все не з позитивної програми, а зі здивувань і заперечень. Уже в оповіданні «Дрібниця» (1903 р.) письменник зафіксував невідповідність, розлад, «нечесність з собою» у середовищі молодих революціонерів. Проповідують одне, а самі роблять інше. Так поставало питання про психологію і мораль «нових людей». А разом із ним виникало прагнення змоделювати тип *цілісної* людини, протиставленої людині роздвоєній. Тому все у Винниченка – на контрастах, причому не лише психологічних, а й класових: в оповіданні «Дрібниця» він виводить на кін опозиційну пару героїв – внутрішньо розшарпаного сина